

Een groep Kolganzen in de Alblasserwaard.
Foto: Hans Gebuis

Regionale verschillen in ganzentrends

Voor de meeste ganzensoorten gaat de landelijke trend nog steeds omhoog. Achter dat landelijke beeld gaan echter diverse patronen schuil. Niet overal is sprake van groeiende aantallen of een langer verblijf, en lang niet elke regio geeft eenzelfde mate van groei te zien. Hieronder belichten we verschillen in regionale trends bij Toendrarietganzen en Kolganzen.

Toename ondanks afname broedsucces

Toendrarietgans en Kolgans behoren beide tot de ganzensoorten die in ons land een positieve trend laten zien. Vanaf 1975 nam hun aantal gerekend over de gehele winterperiode (vogeldagen) jaarlijks met 5% toe. Het maximum aantal Toendrarietganzen dat in ons verblijft ligt tegenwoordig rond de 150.000. Bij de Kolgans gaat het om bijna 750.000 vogels. In tegenstelling tot de aantallen over de hele winter, is het maximum aantal Toendrarietganzen dat op enig moment in de winter in ons land pleistert in de afgelopen zes seizoenen nauwelijks meer veranderd (figuur 1). De positieve trend is dan ook vooral het resultaat van veranderingen in het verloop van aantallen door de winter heen (zie onder). Bij Kolgans namen ook de maxima nog toe, zij het dat zich in de afgelopen twee seizoenen enige stabilisatie aftekende. Dat de maximale aantallen Kolganzen in de afgelopen winters nog zijn gestegen is vrij opmerkelijk, want sinds 2000 is de ontwikkeling in het broedsucces bij deze soort negatief. Het gemiddelde aandeel eerstejaars in de populatie Kolganzen bedroeg sinds 2000 gemiddeld 17,9%, tegenover 26,7% in 1990-1999 en 37,7% in 1980-89. De zomer van 2007 behoorde zelfs tot één van de slechtste broedseizoenen sinds de start van de metingen in 1961 (11,1% eerstejaars). Het lijkt er dan ook op dat de grotere aantallen in ons land eerder gevolg zijn van veranderingen in de winterverspreiding (dus grotere toestroom naar ons land), dan van een toename van de populatie. De alternatieve verklaring, namelijk dat de overleving van volwassen vogels recent is toegenomen (ook dan zou de populatie groeien) lijkt minder waarschijnlijk, gezien de nog steeds hoge jachtdruk buiten het broedseizoen (o.a. in Rusland in het voorjaar).

Eerdere aankomst in het najaar

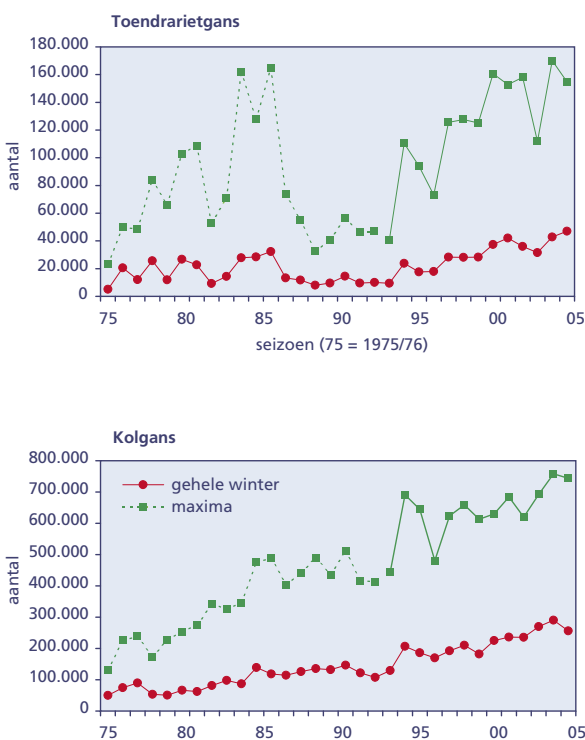
Het is inmiddels algemeen bekend dat bij een aantal ganzensoorten vooral in het najaar de aantallen sterker zijn gegroeid dan in de rest van het winterhalfjaar, en er dus sprake is van een structureel vroegere aankomst. Figuur 2 laat dit voor Toendrarietganzen en Kolgans zien, opgesplitst in de drie afzonderlijke regio's die we bij de watervogeltellingen hanteren (grofweg zijn dat de noordelijke provincies,

incl. kop Noord-Holland, rivierengebied/Flevoland en Noord-Holland/Zuid-Holland/Zeeland). Bij de Toendrarietgans zien we de sterkste groei in Noord-Nederland. In oktober-november (najaar) gaat het daar zelfs om een jaarlijkse toename van 20%. In december-januari (winter) en februari-maart (voorjaar) is de groei er nog altijd 10-14% per jaar, maar in Oost- en West-Nederland daarentegen, zijn de aantallen in deze periode met 'slechts' 1-4% per jaar gestegen. Sterke concentraties van Toendrarietganzen vinden we tegenwoordig vooral in Drenthe en aangrenzende gebieden in Groningen (Veenkoloniën). In het najaar zijn de akkerbouwgebieden op de klei in de kuststreek in trek (oogstresten). De effecten van de strenge winters eind jaren zeventig en halverwege de jaren tachtig zijn in winter en voorjaar in alle regio's duidelijk zichtbaar. Grote aantallen Toendrarietganzen weken in die winters vanwege vorst en sneeuw vanuit Oost-Europa naar onze contreien uit. De toename van overwinterende aantallen vanaf 1997 staat echter los van dergelijke wintereffecten, en weersprekt zelfs de voorheen algemeen geldende theorie dat grote aantallen Toendrarietganzen juist bij vorst in ons land pleisteren.

Bij Kolgans is een vergelijkbaar patroon zichtbaar. Ook hier vond een sterke toename in het najaar plaats in Noord-Nederland (13% per jaar), met de sterkste toename vanaf ongeveer hetzelfde moment (1993/94) als bij Toendrarietganzen. In winter en voorjaar is de ontwikkeling over het hele land echter veel gelijkmatiger en vertonen alle regio's gestaag groeiende maandgemiddelden (4-7% toename per jaar). Strenge winters zijn minder goed zichtbaar dan bij Toendrarietganzen, al komen grote aantallen in Oost-Nederland in 1985/86, 1995/96 en 1996/97 goed naar voren. Die winters kenmerkten zich door een sterke concentratie in het rivierengebied, dat door nabijheid van open water bij strenge vorst een aantrekkelijke uitwijkplaats vormt.

Veranderingen in trekgedrag

De uitsplitsing van trends geeft aan dat er geenszins sprake is van uniforme ontwikkelingen, maar dat er een aanzienlijke variatie tussen regio's en jaargetijden bestaat. In het oog springend is vooral de verhoudingsge-

Figuur 1. Trends van Toendrarietganzen en Kolgans, zowel in het aantal vogels over het gehele seizoen (uitgedrukt in het gemiddelde aantal per maand) als in de seizoensmaxima. Deze maxima zijn gecorrigeerd voor ontbrekende tellingen en voor de periode tot 1994/95 apart aangegeven vanwege de grotere hoeveelheid geschatte gegevens.

tuwijs sterke groei in het najaar. Eenzelfde ontwikkeling wordt ook opgemerkt op pleisterplaatsen in Oost-Duitsland (beide soorten) en in Vlaanderen (Kolgans) en komt in ons land ook uit systematische trekellingen naar voren. Dat vogels ook in Oost-Duitsland in het najaar eerder arriveren lijkt te suggereren dat er veranderingen gaande zijn op pleisterplaatsen tussen de arctische broedgebieden en de eerste tussenstops in Oost-Europa, of dat vogels in het algemeen eerder uit de arctische broedgebieden vertrekken. Dat laatste lijkt niet erg waarschijnlijk als we afgaan op bijv. de bewegingen van de met satellietzenders uitgeruste Kolgans (zie www.blessgans.de). Ook de snelheid waarmee de ontwikkeling plaatsvindt lijkt te groot voor bijv. geleidelijk werkende factoren als klimaatverandering.

Wat hebben Kwartelkoningen en ganzen gemeen?

Welke veranderingen mogelijk plaats hebben gevonden op pleisterplaatsen in Rusland laten gegevens uit de Russische monitoring van Kwartelkoningen zien (informatie Alexander Mischenko). Daaruit blijkt dat veel agrarisch gebied in rivier- en beekdalen (voor de ganzen vaak favoriete pleisterplaatsen, zo blijkt uit de bewegingen van de gezenderde Kolgans) sinds de inéénstorting van de collectieve Sovjet-landbouw na 1990 verwaarloosd is: de veestapel nam er plaatselijk met meer dan driekwart af en traditioneel hooiland veranderde op grote schaal in braakliggende ruigte. Ideale habitat voor Kwartelkoningen (die daardoor zelfs op wereldschaal konden toenemen), maar voor ganzen doorgaans foerageergebied van inferieure kwaliteit. Deze hypothese is uiteraard zeer speculatief, maar op dit moment wel verleidelijk om verder te onderzoeken. De start van de omslag past namelijk heel goed bij de in figuur 2 getoonde aantalsontwikkeling. Ontwikkelingen bij andere soorten (Kleine

Rietgans, Grauwe Gans) laten echter ook zien dat bijv. jachtdruk zijn stempel zwaar op het seizoensvoorkomen en aankomst in ons land kan drukken. Het eerder geuite vermoeden dat toename van jachtdruk in Oost-Duitsland na de val van de muur in 1989 de ganzen eerder naar onze omgeving deed vertrekken, lijkt evenwel niet in alle opzichten houdbaar. Het jachtseizoen in de oostelijke deelstaten in Duitsland start immers pas op 1 november, terwijl de groei van ganzenaantallen al vanaf begin oktober bij ons zichtbaar is.

Verkorting van trekwegen?

Bij verschillende soorten leidden de mildere winters inmiddels tot noord- of oostwaartse verplaatsingen van winterconcentraties. Die ontwikkeling is gedocumenteerd voor verschillende steltlopers en voor bijv. Kleine Zwaan. Ook in ons land lijkt het erop dat het zuidwesten van het land eerder in de winter wordt verlaten. Zie bijvoorbeeld de vrijwel stabiele aantallen Toendrarietgans in het westen van het land in februari-maart, die contrasteren met de groei eerder in de winter, en elders in het land (figuur 2). Ook van Kolgans werd in recente jaren na de midwintertelling half januari al veel wegtrek waargenomen. De kleinere winter- en voorjaarsaantallen bij deze soort in de laatste van de in figuur 2 gepresenteerde winters (2006/07) zullen ongetwijfeld met de extreem zachte winter samenhangen. Van een structurele afname van absolute aantallen in het vroege voorjaar is echter nog geen sprake. Vooral door de sterke toename in het najaar blijft de algehele trend vooralsnog positief.

Ganzen volop in beweging

De hier aan de hand van de ganzen- en zwanentellingen gesignaleerde ontwikkelingen laten zien dat het traditionele ganzen- (en zwanen)seizoen in betrekkelijk korte tijd grote veranderingen heeft ondergaan. Dat geldt ook voor de spectaculaire toename van

Kleine zwanen in de Polder Langenbroek, Alblasserwaard. Foto: Hans Gebuis

bijv. broedende Brandganzen in ons land, en het vertraagde vertrek van deze soort in het voorjaar. Door de vervroegde aankomst ligt de nadruk van het winterse ganzenseizoen tegenwoordig sterker op het najaar en de vroege winter. Klimaatveranderingen, maar (vooral?) ook veranderingen in agrarisch grondgebruik en wellicht jachtdruk zijn waarschijnlijk belangrijke factoren die deze processen in beweging zetten, maar in detail weten we vaak nog maar een fractie van wat er werkelijk speelt en hoe de onderlinge samenhang is. Moderne technieken, zoals het gebruik van gezenderde vogels en het bewerken van satellietbeelden met vegetatiegegevens, zullen in de komende jaren hopelijk een deel van de hier geschetste patronen verder kunnen ontrafelen.

Kees Koffijberg & Erik van Winden

Figuur 2. Trends van Toendrarietgans en Kolgans in najaar (oktober-november), winter (december-januari) en voorjaar (februari-maart), opgesplitst naar Noord-, West- en Oost-Nederland. Weergegeven is het totaal aantal vogels over deze tweemaandelijke periode, uitgedrukt in het gemiddeld aantal per maand.

